

Azután már csak egy levél jött tőle, az utolsó, a legszomorúbb. 63. születésnapján már lemondott minden tervéről és a nyelvészeti cikkeket is visszaküldte; készült a halálra:

Kedves Mária,

olyan furcsa ember lettem vénségemre, hogy csak élőszóval vagyok jelen.

Levelet írni, az már munka s nem is a legkisebb.

Ne haragudjon azért: ha itt volna a szomszédban szívesen látnám s keresném fel, mert vad nem érhet: vagyok aki voltam, már változni nem tudnék, kihalt belőlem a képesség rá.

Nem akarok nyelvészetbe bocsátkozni, azért engedem vissza sürgetett, de el nem évült cikkét.

Kezét csókolja és saját születés napját
ünnepli

vénséges híve

MZs

L. 1942 jún. 29.

CORNELIU CODARCEA

MÓRICZ ZSIGMOND ERDÉLYI ÚTJÁRÓL

1926 utolsó hónapjaiban az erdélyi magyar lapok közölték a hírt, hogy Móricz Zsigmond, a nagy magyar író, Erdélybe jön pár hétre. A látogatás célja: felolvasások Erdély városaiban s anyaggyűjtés új regényéhez.

Nagyon örültem Móricz látogatásának, kit már gimnazista koromban nagy élvezettel olvastam. Biztos voltam abban, hogy előre bejelentett kolozsvári tartózkodása alkalmával személyesen meg fogom ismerni a „Sárarany”, „Az isten háta mögött”, a „Hét krajcár” neves szerzőjét. Kuncz Aladár barátom — kivel franciaországi háborús élményeink révén jutottam igazán meghitt kapcsolatba — közelebbi adatokkal is szolgált: Móricz Zsigmond itt Erdélyben akarja befejezni a „Tündérvölgy” második kötetét.

Móricz Zsigmond neve meglehetősen ismeretlen volt az első világháború utáni kolozsvári románok nagy többsége előtt, akiknek egy része az okiráltságból költözött át. Szükséges volt tehát, hogy néhány bemutató cikket írjak Móriczról. Ezek nagyrészt a „Biruinta” c. napilapban jelentek meg, az Averescu-párt erdélyi szécsövében. Averescu erdélyi társa Goga Octavian volt, a költő, aki akkoriban a „csucsai paktum” révén vonta magára a közfigyelmet. Az Averescu „nép pártja” és az úgynevezett „magyar párt” között létrejött választási egyezmény kiküszöbölte egy időre az akkor nagyon divatos nacionalista úszításokat a két párt lapjaiból, így cikkeim megjelenése nem ütközött semmi akadályba.

Reményem, hogy Móricz Zsigmondot megismerjem, bevált. Óvári Kelemen vendégszerető Monostor utcai házában ismertem meg s Móricz amikor bemutattak, örömet fejezte ki, hogy tolmács nélkül veheti fel a kapcsolatot a román olvasóközönsséggel. Természetesen, meginterjuejtam Móriczot, aki szívesen megválaszolta kérdéseimet. Többek közt Móricz a következőket mondta: „Erdély völgyeiben és hegyeiben magyarok és románok ezer éve laknak együtt. Voltak, igaz, keserű epizódok is. De a magyarok és románok népi művészete együtt fejlődött s kölcsönösen befolyásolta egymást. Én kívánom a szoros s barátságos együttműködést a két szomszéd nép között — az egész emberiség javára — s meg akarom itt említeni, hogy számos jelből azt következtetem, hogy a jövő meg fogja valósítani ezt az együttműködést”.

Másnap a „Biruinta” első oldalán terjedelmes cikkem jelent meg „Móricz Zsigmond Kolozsváron” címmel. „Móricz Zsigmond látogatását — írtam többek között — mi románok is rokonszenvvel fogadjuk. Ő anyagot gyűjt egy Bethlen korabeli regényéhez, de a magyar író a barátság gondolata is hozzá. Már a világháborúban írt regényében a „Légy jó mindhalálig”-ban, ő az emberi jószág és szánalom igazságait hangoztatja a háború által szított véres ösztönökkel szemben.”

Közölve a Móriczcal való beszélgetés jellemzőbb pontjait, kértem az illetékes tényezőket, hogy adjanak neki alkalmat, hogy beutazza az országot, hogy megismerhesse nemcsak az erdélyi magyarságot, hanem a román népet is. S a cikket így fejeztem be: „Szívvel kívánjuk, hogy Móricz Zsigmond a magyar nemzeti próza kiváló mestere jól érezze magát nálunk. Üdvözljük a nagy magyar író eljövételét s biztosak vagyunk abban, hogy ez a látogatás csak hasznára lesz a román-magyar közeledés ügyének. Reméljük, hogy minden közre fog játszani, hogy Móricz Zsigmond romániai tartózkodása kellemes és eredményes legyen.”

Ki sejtette volna akkor, hogy Móricz látogatását egy igen kellemetlen és ostoba incidens fogja megzavarni. A Mániu-féle „nemzeti-parasztpárt” erdélyi hivatalosa a Kolozsvári „Patria” c. napilap (amely ellenzéki lap, rendszeresen támadta a „csucsai paktumot”) egy tárcát közölt, amelyben a névtelen cikkíró támadást intézett Móricz ellen s egyben a „Biruinte” ellen is. Móricz műveiből tendenciózusan kiválogatott egyes románellenesnek vélt idézetből kiindulva, megbotránkozását fejezte ki, hogy egy *ilyen* íróat egy román lap hozsannával fogad!

Tekintettel arra, hogy a rosszhiszeműen kiválogatott idézetek tényleg létezőknek bizonyultak, elkerülhetetlennek láttam – tekintettel a román közönség érzékenységre – , hogy választ adjak a névtelen támadónak.

A válaszom a „Tara Noastra” című folyóiratban az 1926 december 12-i számban jelent meg. A négy oldalas nagy cikkből a következőket idézem: „Képzeljük el – írtam – hogy Mihail Sadoveanu vagy más román író arra határozná el magát, hogy meglátogassa a kevésszámú magyarországi román lakosságot s közben Budapestet is megtekintené. Bizonyára akadnának magyar írók, újságírók, kultúremberek, kik számotvetnének avval, hogy a román lélek kiváló reprezentánsának magyarországi látogatásának megvan a maga sajátos jelentősége, mindent megtennének, hogy a román vendég jól érezze magát a magyar fővárosban s hogy az idejét a lehetőleg elviselhetőbben töltsse el. Akadhatnak viszont oly „honmentők” is, kik „hazafias” buzgalmukban kapva-kapnának a fényes alkalom, hogy a zavarosban halásszanak, hogy vádaskodhassanak. Harcias álintellectüellek megrohannák a könyvtár polcait, hogy az illető román írónak publicisztikai vagy irodalmi munkásságában egy fejezetet... egy bekezdést... vagy legalább is egy „magyarellenes”... mondatot találjanak. Sőt megelégednének egyetlen „magyarellenes”... szócskával is! S mily boldogság lenne rájuk nézve, ha alkalmuk lenne „valamit” találni s diadalittasan körülhordozni a trofeumot. A botrány kitörne 24 órán belül. A hazafias éberségükre büszke patrióták sietnének félreverní a harangokat, a román író, aki talán nem is emlékszik minden sorára, amit életében írt, megkapná a megérdemelt leckét s a hazafias céció rendezői tele lennének a nemzeti kötelességteljesítésnek boldogító tudatával... – Móricz Zsigmond, a nagy magyar író erdélyi látogatása alkalmával, akadt persze köztünk románok között is, a magyar irodalomnak egy... fáradhatatlan kutatója. (A magyarok boldogok lehetnek: vannak hát ilyenek is a románok között.) És ez a fáradhatatlan kutató azzal áll elő, hogy ezelőtt tíz vagy tizenkét évvel a magyar író a mai időkhöz meg nem felelő módon nyilatkozott a románokról. – Válaszunk ez: A „Patria” által népszerűsített idézetek léteznek, de az utánok következő konkluziók hamisak. A való az, hogy a család látszattal ellentétben, Móricz sohasem nyilatkozott a románok ellen. Az ő regényeiben, amelyekben magyar nemeseket és földesurakat is bemutat, léteznek – igaz – oly párbeszédok, oly részletek, amelyekben a regény egyik-másik szereplője, lefitymálja az oláh bocskorost, vagy talán éppen káromkodásra készíti annak puszta látása is! De mit jelentenek ezek a részletek? Azt, hogy a szerző a való életet ábrázolta. Ez bűn? Vagy azt kívánja valaki, hogy a magyar szerző oly mágnásokról és nagyföldbirtokosokról írjon, akik halálosan megszeretik azokat az éhes és elkéseredett román parasztokat, kiknek fojtott elégedetlensége Horia-Closa emlékeket elevenít föl? Hogy meghamisítsa a mindnyájunk által ismert történelmi és társadalmi adottságokat? Hazudjon mindenáron? De minek?”... „Móricz, a magyar népi élet mesteri ábrázolója, népének igazi fia. Ő nem azért jött Erdélybe, hogy hízkelkedjék a románoknak, sem hogy mindenáron a kedvükbe járjon. S mi, „dacára ennek”, örülünk Móricz látogatásának. Örülünk, mert Magyarország zseniális és tiszteletreméltó fia Erdélybe jött, a való életet megismerni. Örülünk, hogy e nagy művész, e jóhiszemű harcos, meg fogja ismerni az erdélyi magyar néppel együtt a magyarság szomszédját a román népet is, amelyet eddig nem volt alkalmá tanulmányoznia. Örülünk, mert tudjuk, hogy a magyar próza mestere ha majd hazájába tér vissza, az emlékei közt lesznek a nálunk látottak és tapasztaltak s az ő írása mélyebben hatol a sokezer magyar olvasó lelkébe, mint a legelőnyösebb magyar-román kereskedelmi szerződés cikkelyei. Mi igenis üdvözljük Móricz Zsigmond látogatását, bár tudjuk, hogy bármilyenek is lennének az itteni benyomásai, ő hű marad magyar zászlójához, ő sohasem fogja hordozni a román trikolorot Budapesten. De tudjuk azt is, hogy ő ki fog tartani az együttműködés elve mellett, amelyet itt ő – saját jószántából – hangoztatott. Móricz Zsigmond a tősgyökeres magyar író, ki őszinte, becsületes, kétszínűségre képtelen, Románia szívesen látott vendége s reméljük, hogy az illetékesek módot fognak találni, hogy összeköttetést létesítsenek közte és a román írói körök között s hogy megkönnyítsék neki az ország megismerését.”

*

A Móricz-ellenes hajsza folytatódott s a rosszhiszeműen kiválogatott idézeteket állandóan felszínen tartották azok, akiknek érdekében állott az irodalmat is a rosszhiszemű párt-

politika eszközévé lealacsonyítani. Hogy ellensúlyozzam a sok támadást, szükségessé vált egy újabb riport, amely a „Tara Noastra” 1926 december 26-i számában jelent meg. Ebben igyekeztem más szempontból is megvilágítani az irodalmi vitát:

„Vajon egy vagy több tendenciózusan kiválogatott idézet – tettem fel a kérdést – melyben jellemzi a valóságban egy író érzelmeit, véleményét?” Több példát hoztam fel a román irodalomból. Többek között George Cosbuc nagy román költőt, aki megénekelve a múlt századbéli román-török háborút, mely végül a dunai fejedelemségek függetlenségét eredményezte, elég epés megjegyzéseket enged meg magának a piláfot zabáló törökökkel szemben. De nevetéses lenne, ha valamelyik külföldi lexikon, tegyük fel a Magyar-lexikon, Cosbuc-ot mint a „török-ellenes író” mutatná be. Ép így távolról sem magyarellesnek író I. L. Caragiale, aki egy karcolatában („Metekakra”) egy túlzó magyar nacionalistát figuráz ki sikeresen. Ha felelőtlenül handabandázunk idézetekkel még Ady Endréből is románellenes írókat lehet vázolni, bár ismeretes mindnyájunk előtt emberséges és bátor kiállása a román nemzetiségi kérdésben. Úgynevezett román-ellenes idézet akad bizony nem egy Ady írásában. De ki lenne oly vakmerő, hogy arra vállalkozzon, hogy meghamisítsa a magyar jakobinus énekesének tiszta politikai meglátását, annak az Acynak poézisét, aki a legsötétebb sovíniszta légkörben le merte szegezni, hogy ma, ép úgy mint tegnap, az igazi magyar-román-szláv bánat egy és ugyanaz és aki testvériesen felhívja a nem magyarokat, hogy találkozzanak a magyarokkal az eszme barrikádokon.”

*

Egy napsugaras délelőtt, amikor kolozsvári Majális utcai lakásomon a legnagyobb kényelemben böngésztem könyveim és jegyzeteim között, s minden a legnagyobb rendetlenségben hever köröskörül, kopogtattak az ajtómon s a következő pillanatban nyílt az ajtó s már előttem állt, mosolygva, Móricz Zsigmond, Kuncz Aladár barátom kíséretében.

Bizony, eg általában nem voltam elkészülve erre a látogatásra, teljesen váratlan ért. De hála Móricz Zsigmond kedvességének, Kuncz tapintatának s magyarul nem tudó csaiovai születésű első feleségem vidám kedélyének, átsiklottunk a „nehézségeken”, élénk beszélgetés indult meg s a végén ez a váratlan látogatás egyik legkedvesebb emlékemmé vált.

Vendégem aztán szóbahozta a szerencsétlen laptámadást. Igyekeztem megmagyarázni, hogy a román lapviszonyok egész mások, mint Magyarországon s biztosítottam Móriczot, hogy az őt ért támadást nem is lehet összehasonlítani azokkal a mázsás gorombaságokkal, amelyeket N. D. Cocea, a nagy publicista, a román király fejéhez szokott vágni a „Facla”-ban. S mert eltökélt szándékom volt, hogy Móriczot kissé felvidítsam, elárultam neki azt, hogy nemrég, uborkaszőzön lévén, egy román és magyar újságíró — kiknek, mint rendszeren, kevés lelki közük volt lapjaik tulajdonosi politikai obligóihoz — barátságosan előre megbeszélést kötött a másnapi egymásnak intézett támadásokat és ellentámadásokat, persze lapjaik szellemében. Így a mitsemsejtő közönségnek alkalma volt megborzadni a másnapi és harmadnapi hírlapi csata láttára, melyben a cikkek szerzői puffogtatták a frázisokat, eregették a bombasztokat és zúditották a jupiteri villámokat. A két „halálos ellenség”, a gyilkos cikkek megjelenése után egy pohár bor mellett, persze megünnepelte a megérdemelt kölcsönös újságírói sikert.

Móricz elmosolyodott s Kuncz is segített abban, hogy megnyugtassam Móriczot. Aztán a román irodalom került szóba; Móricz említette Saoveanut, Goga-t, Rebreanu-t és Arghezi-t.

Az idő telt és Kuncz figyelmeztette Móriczot az előrehaladott időre. Móricz emlékül a fényképét ajándékozta nekem, mely őt kucsomásan, s irgalmatlanul mord arckifejezéssel örököltette meg. A feleségem, aki épp akkor jött be az obligát török-kávéval, látva a fényképet, kérdezte, miért állott Móricz oly félelmetes arckifejezéssel a fényképész lencséje elé. Móricz, kinek közben megjött a jókedve, azt válaszolta, hogy „azért, hogy az ellenségei megijedjenek tőle s inukba szálljon a bátorságuk”.

*

Pár nap múlva, bekövetkezett az amire senki sem volt elkészülve. Móricz Zsigmond a támadások benyomása alatt s valószínűleg azért, mert tartott esetleges egyéb kellemetlen ségektől, hirtelen elutazott Erdélyből.

Elutazott, mert román támadások érték Erdélyben.

Támadások várták hazájában Magyarországon is. Romániában a sovíniszta sajtó Móriczot mint vad emberevőt mutatta be, sejtetni engedve, hogy szabad idejében oláh atyafiákat nyársal fel szadzimuszát kielégíteni. Magyarországon pedig azért támadták, mert bizonyosnak vélték, hogy erdélyi látogatása alkalmával eladta a magyarságot az oláhoknak. Véletlenül kezembe került a „Magyarság” február 10-iki száma, amelyben a lap heves támadást

intéz Móricz Zsigmond ellen, aki a trianoni határt átlépve azonnal „Coriolanusszá vedlett”, s aki a nemzetrontás „ördögi szerepét vállalta magára”.

*

Az erdélyi magyar sajtó, mely hetekig híven ismertette a Móricz romániai látogatásának egyes mozzanatait — a Móricz mellett és Móricz ellen írott cikkeket — nagy megütközéssel vette tudomásul Móricz hirtelen elutazását. Így a „Nagyvárad” c. napilap meg is kritizálja emiatt Móriczot.

„Móricz Zsigmondot — írta a lap — lelkenütötte a láthatatlan kő, amelyek a „Patria” szerkesztőségéből kiröpült. Mégis azt mondjuk: Móricznak nem volt oka hirtelen elutaznia. Meg kellett volna látnia, hogy itt román részről is védelmező karok nyúlnak feléje az intellektus és megértés pajzsával és meg kellett volna értenie, hogy azért a gesztusért, amely az itt élő kisebbség számára nagy vigasz, egy magyar írónak vállalnia és állania illik a kicsinyes támadásokat.”

*

Ma, mikor e sorokat írom, Móricz Zsigmond neve már távolról sem ismeretlen a románok előtt. Számos könyvét már románra fordították s az ő művei sok ezer példányban vannak forgalomban az egész ország területén.

DÉNES SZILÁRD

MIT BESZÉLNEK MÓRICZ ZSIGMOND TANULÓÉVEIRŐL AZ ISKOLAI ÉRTESÍTŐKÖNYVEK ?

Móricz Zsigmond diákkorát, magának az írónak előadásából, részletesen ismerjük. Az elemi iskolai évek történetét az „Életem regényé”-ben beszéli el. A debreceni kollégiumi eseményeket a „Légy jó mindhalálig” adja elő, sárospataki diákságát a „Kamaszok” c. regénytörödékek s a Pesti Naplóban (1939. évi júl. és aug. havában) megjelent cikksorozat ismerteti. Legbővebben a kisújszállási harmadfél év történetét ábrázolja, „Forr a bor” s „Bál” c. regényeiben. Az említett írói alkotások rajzait, elbeszéléseit azonban még egyben-másban érdekes módon ki tudjuk egészíteni a felsorolt iskoláknak megfelelő tanévbeli értesítőkönyvei segítségével.

Móricz Zsigmond a debreceni ref. főgimnáziumba tulajdonképpen már az 1890/91. tanévben beiratkozott, de az ez évi értesítő szerint tanév közben „eltávozott”, mégpedig betegsége miatt. Nevét mindamellelt ebben a félbeszakadt évben is megtaláljuk a segélyben részesült tanulók között. Az egyik alapítvány jövedelméből tizennégy fiú között kiosztott, mindössze 63 Ft. 30 kr. ruhasegélyből egy rész Móricz Zsigmondnak is jutott. Ha a kamatokat a segélyben részesültek között arányosan osztották el, egy-egy fiú 4 Ft. 50 kr. értékű segélyt kapott. Az ekkor elvesztett esztendő Móricz Zsigmond még egy félévszázad múlva is fájlalja. Az „Életem regényé”-ben elmondja, hogy nagybátyja, Pallagi Gyula hat év alatt végezte el a gimnázium nyolc osztályát. „Mindig szerettem volna — írja itt — én is megtenni ezt a virtust, mert én is vesztettem egy évet, az elsőt kétszer jártam s illett volna, hogy a Pallagi Gyula öccse behozza. De hát erre nem volt elég a vágott dohányom. Én nem tudtam megszerezni ezt az örömet az apámnak.” („Életem regénye” Bp. 1953. 71. l.).

Megszakított tanulmányainak folytatására az 1891/92. tanévben újra beiratkozott ugyanennek az iskolának az első osztályába. Évvégi bizonyítványa minden tárgyból végig jeles. (Testgyakorlatból azonban „Légy jó”-beli ismerősünk: Szűts Istók, elégségest adott neki.) Jelesrendű bizonyítványában magaviseletét nem minősítik jónak (a mai osztályzómódnak megfelelően *példásnak*), hanem csak a következő fokozatra, szabályszerűre érdeme-sítik. Szorgalmának, előhaladásának elismeréséül, az iskolai év végén jutalomkönyvül Radó Antalnak „Ezeregyéjszaka” c. művét adják neki.

Ez az év mindenképpen csendes nyugalommal telt el. Török tanítóéknál lakott, kellemes családi környezetben. Török bácsi nagyon szerette, „egész télen együtt bújták a könyveket . . . A bácsi regényt olvasott, ő meg a régi Ország-Világot, meg tanult is vele, meg Jókait is olvasott, a „Kétszarvú ember”-t meg az „Ösmagyar mesék”-et, és sakkoztak is sokat . . .” („Légy jó” é. n. 108 l.). Jelesrendű bizonyítványának köszönhető, hogy a következő (1892/93-i) tanévre fél tandíjmentességet, az internátusban pedig bennlakással összekötött ingyenes